

Handlingsplan för att minska miljöpåverkan från Västra Götalandsregionens läkemedelsanvändning

Vision

Västra Götalandsregionen skall, utan att påverka patientnyttan, minimera miljöbelastningen av läkemedel.

Inledning

Denna handlingsplan för att minska miljöpåverkan från Västra Götalandsregionens läkemedelsanvändning utgår från "Läkemedels miljöpåverkan - Strategi för Västra Götalandsregionen 2009 – 2013". (Bilaga 1.1) I strategin identifieras fem steg i läkemedelsprocessen; inköp, transport och logistik, ordination, användning samt omhändertagande. Handlingsplanen konkretiserar de strategiska målen samt föreslår uppdrag, tidplaner, uppföljningsaktiviteter och ansvariga för att förverkliga strategin. Avsnittet om transport och logistik har i handlingsplanen utvidgats till att omfatta även andra aspekter av läkemedelsförsörjningen till vården.

Flera faktorer av betydelse för en minskad miljöbelastning av läkemedel ligger utanför regionens verksamhetsområde. Men regionen kan i många fall ha en betydelsefull opinionsbildande roll gentemot Staten, EU, läkemedelsindustrin m.fl. Dessa faktorer har inte beaktats i de miljömål som föreslås i handlingsplanen, men beskrivs i ett avslutande avsnitt.

Strategin och handlingsplanen har tagits fram av en projektgrupp bestående av: Ingmarie Skoglund (ordförande, PV Södra Älvsborg), Malin Celander (Göteborgs Universitet), Sara Eriksson (Miljösekretariatet), Johan Flarup (Läkemedelsenheten), Joakim Larsson (Göteborgs Universitet), Anna Lindhé (Läkemedelsenheten), Anna Lööv (Miljösekretariatet), Leif Olofsson (Miljösekretariatet), Maria Norén (Skaraborgs Sjukhus), Lisbeth Stevik (Sahlgrenska Universitetssjukhuset), Bo Swärd (PV Fyrbodalen) och Sverker Thurén (Sahlgrenska Universitetssjukhuset).

Mål för att minska miljöpåverkan från Västra Götalandsregionens läkemedelsanvändning

Inköp

Regionen har sedan tidigare krav på förpackningar vid upphandling av rekvisitionsläkemedel. Vid upphandling bör även information om produkternas miljöegenskaper efterfrågas, exempelvis utifrån miljöstyrningsrådets miljökriterier för läkemedel.

Forskning har visat att det förekommer betydande miljöpåverkan vid produktion av läkemedelssubstanser bl.a. i Indien. Regionen bör därför försäkra sig om att de läkemedel som upphandlas, och de aktiva substanser som ingår i dessa, är tillverkade på ett för människan och naturen miljömässigt säkert sätt. Idag har vi i mycket liten omfattning kunskap om hur upphandlade läkemedel produceras.

Att ställa krav på tillverkningsprocessen vid produktion av läkemedel och dess ingående substanser har inte gjorts tidigare. Utvecklingen av upphandlingskrav behöver därför ske stegvis och i en öppen dialog med bl.a. leverantörerna och deras intresseorganisationer.

Mål

De läkemedel VGR upphandlar skall vara producerade på ett miljömässigt säkert sätt.

Uppdrag	Tid	Uppföljning	Ansvariga
1. Efterfråga information vid upphandling om läkemedlens miljöegenskaper	Kommande upphandling	Redovisning av vidtagna åtgärder och utfall av upphandling utifrån ställda miljökrav	Inköpsrådet
2. Tillämpa kriterier vid upphandling av läkemedel avseende utsläpp som produktionen av läkemedel och dess råvaror ger upphov till.	Kommande upphandling	Redovisning av vidtagna åtgärder och utfall av upphandling utifrån ställda miljökrav	Inköpsrådet

Läkemedelsförsörjning

Läkemedel distribueras i huvudsak i två kanaler. Receptläkemedel distribueras via expeditionapotek till patienten. Rekvisitionsläkemedel distribueras av Apoteket Farmaci AB till hälso- och sjukvården. Distributionen av receptläkemedel ligger utanför regionens ansvarsområden. Rekvisitionsläkemedlen distribueras t.o.m. 2010 enligt avtal. Arbetet pågår med att ta fram en ny försörjningsmodell för hälso- och sjukvården. Därefter skall sjukvårdens läkemedelsförsörjning antingen upphandlas enligt LOU eller bedrivs i egen regi.

För att undvika onödig miljöbelastning skall regionen sträva efter att läkemedelsförsörjningen är resurseffektiv. Det kan handla om att begränsa antalet produkter, att strukturera lagerhållningen effektivt inom och mellan verksamheter eller att välja varor som har lång hållbarhet för att minska kassationen. Där kunskap finns skall man även välja de produkter som har minst miljöbelastning av likvärdiga preparat.

Regionen skall även begränsa miljörisker relaterade till hantering av extemporeläkemedel (Icke standardiserat läkemedel som tillverkas för viss patient, viss vårdenhet, visst djur eller djurbesättning). Beredning/tillverkning av extemporeläkemedel sker både vid vårdenheter och av sjukhusapoteken. Aktuella läkemedel är ofta toxiska och innebär arbetsmiljörisker såväl vid beredning som vid användning. Särskild föreskrift om arbetsmiljörisker finns. Ett ökat teknikinnehåll, standardisering av tillverkningsprocesserna och en mer sammanhållen produktionsverksamhet ger ökad kontroll av spridningsrisker.

Mål

Minimera miljöbelastningen från läkemedel genom en säker och resurseffektiv läkemedelsförsörjning

Uppdrag	Tid	Uppföljning	Ansvariga
1. Tillämpa kriterier och verktyg för bra sortimentsval inför sortimentsgenomgångar för vårdens läkemedelsförsörjning. Förslag på kriterier: - Produktantal - Produktval: minst miljöbelastning av likvärdiga preparat - Lång hållbarhet (för att minska kassationsbehovet)	I samband med att ny försörjningsmodell genomförs.	Utvärdering av förvaltningsans inköp/rekvireringar i förhållande till uppställda kriterier	Regionkansliet, utförarförvaltningar och Regionservice gemensamt. (Ledningsgrupp för läkemedelsförsörjning 2011 och styrgrupp för upphandling)

2. Tillämpa en säker och rationell modell för försörjning av extemporeläkemedel till vården. Förslag på kriterier: - spridningsrisker vid tillverkning respektive användning	I samband med att ny försörjningsmodell genomförs.	Förekomst av spridningsrisker	Regionkansliet, utförarförvaltningar och Regionservice gemensamt. (Ledningsgrupp för läkemedelsförsörjning 2011)
---	--	-------------------------------	---

Sortimentsgenomgångar bör även kunna användas som underlag i arbetet med framtida upphandlingar av rekvisitionsläkemedel.

I läkemedelsförsörjningsarbetet ligger ett ansvar för att hitta en rationell distribution. Distributionen av läkemedel skall hanteras utifrån det mål för transporter som uttrycks i regionens övergripande miljöpolicy "Den negativa miljöpåverkan från transporter och resor ska minska". Kraven i miljöpolicyen riktas även till upphandlade leverantörer. Det finns således inte skäl att föreslå särskilda uppdrag eller uppföljningsaktiviteter på detta område.

Ordination

All ordination skall bedömas utifrån patientnyttan och ske i samsyn med patienten. För vissa sjukdomar och åkommor har ickefarmakologisk behandling samma effekt och dokumentation som behandling med läkemedel. När läkemedel används finns det anledning att välja det minst miljöbelastande, i rätt mängd, bland medicinskt likvärdiga alternativ.

Mål

Rätt mängd läkemedel: Öka andelen ickefarmakologisk behandling

Uppdrag	Tid	Uppföljning	Ansvariga
1. Vidareutveckla arbetet med att utarbeta och tillämpa terapiråd om dokumenterad ickefarmakologisk behandling, exempelvis om FaR, kost, stöd för rökavvänjning.	I samband med framtagande och marknadsföring av lista över rekommenderade läkemedel.	Mätetal som utvärderas årligen. Ex. antal FaR/antal läkemedelsrecept	Läkemedelskommittén Utförarförvaltningar (Samordning med Folkhälsokommitténs arbete)
2. Ta fram och distribuera information som förskrivaren kan delge patienten om dokumenterade alternativ till läkemedelsbehandling.	Våren 2010	Mätetal som utvärderas årligen. Ex. antal FaR/antal läkemedelsrecept	Läkemedelskommittén Utförarförvaltningar (Samordning med Folkhälsokommitténs arbete)
3. Utred möjligheten att förbättra IT-stöd för förskrivning av FaR.	2010	Utredning rapporteras till Hälso- och sjukvårdsdirektören. (Ställningstagande enligt beredningsprocess för IT-frågor.)	IT-strategiska avdelningen (Funktionsområde läkemedel)

Formerna för information till förskrivare och patienter är respektive ansvarigas uppgift. Det kan dock finnas ett värde i att hålla samman miljöinformation i samband med framtagandet och marknadsföringen av rekommendationslistorna.

För att minska läkemedelskassationen är det viktigt att anpassa den ordinerade mängden till patientens behov. Detta gäller såväl tidsbegränsade behandlingar som vid nyinsättning av en långsiktig läkemedelsbehandling, vilken kan behöva utvärderas efter en tid.

Mål

Rätt mängd läkemedel: Öka antalet expedierade minsta förpackning samt anpassade förpackningar för rekommenderad behandlingstid.

Uppdrag	Tid	Uppföljning	Ansvariga
1. Informera förskrivare om vikten av att vid nyinsättning förskriva minsta förpackning samt anpassade förpackningar för rekommenderad behandlingstid.	I samband med framtagande och marknadsföring av lista över rekommenderade läkemedel.	Andel minsta förpackning av totala antalet expedierade förpackningar	Läkemedelskommittén Utförarförvaltningar
2. Utred möjligheten att utveckla funktionalitet i regionens IT-stöd så att förskrivning av minsta förpackning vid nyinsättning av läkemedel blir regel/förval?	Hösten 2009 /våren 2010	Utredning rapporteras till Hälso- och sjukvårdsdirektören. (Ställningstagande enligt beredningsprocess för IT-frågor.)	IT-strategiska avdelningen (Funktionsområde läkemedel)

I arbetet med handlingsplanen har olika system för bedömning av miljörisker med läkemedel värderats. De initiativ som tagits av Läkemedelsindustriföreningen och Stockholms läns landsting är positiva. I dagsläget är dock bedömningen att dessa system inte ger en tillräcklig grund för ett generellt bedömningssystem i samband med framtagandet av regionens läkemedelsrekommendationer. För att bevaka kunskapsläget avseende miljöfara och miljörisk med läkemedel bör regionen följa LIF:s och SLL:s arbete men även söka samarbete med t.ex. Göteborgs Universitet.

Regionens arbete med riskläkemedel bör som en konsekvens av denna bedömning i ett första steg utgå ifrån den kunskap som finns idag om enskilda substanser och substansgruppers miljöfara. Läkemedelskommittén har utarbetat mätetal för antibiotikabehandling av okomplicerade urinvägsinfektioner hos kvinnor och av luftvägsinfektioner för att minska risken för resistensutveckling. I samband med översyn av Läkemedelskommitténs nuvarande mätetal föreslås dessa kompletteras med mätetal för NSAID-preparat. Även hormonpreparat har konstaterade negativa miljöeffekter. För detta område föreslås dock inga ändrade rekommendationer för att förändra förskrivningsmönster utan istället åtgärder för att ta hand om restmängder efter användning.

Mål

Rätt substans - Minska förskrivning av identifierade miljöbelastande preparat

Uppdrag	Tid	Uppföljning	Ansvariga
1. Stegvis identifiera, välj ut, informera om miljörisker och om riktlinjer för förskrivning för riskläkemedel, risksubstanser och beredningsformer där mål för förändrad förskrivning kan sättas.	I samband med framtagande och marknadsföring av lista över rekommenderade läkemedel.	Mätetal för förändring av förskrivningsmönster för utvalda preparat	Läkemedelskommittén (Urval, information och riktlinjer, mätetal) Utförarförvaltningar (Tillämpning av riktlinjer)
2. Bevaka kunskapsläget avseende miljöfara och miljörisk med läkemedel och dess beredningsformer. Efter hand som kunskapsläget förbättras bör ett införande av miljöbedömningssystem övervägas av regionen.	Löpande		Läkemedelskommittén Hälso- och sjukvårdsavdelningen

Användning

Vid användning av läkemedel eftersträvas god följsamhet till det som ordinerats patienten. Dålig följsamhet orsakar onödig resursförbrukning och en ökad mängd oanvända produkter som måste tas om hand. Att sträva mot en ändamålsenlig och säker läkemedelsbehandling bidrar också till en miljömässigt resurseffektiv läkemedelsanvändning.

I strategi och handlingsplan för äldre och läkemedel som fastställts i regionen, beskrivs mål och åtgärder för att arbeta med dessa frågor. En framgångsfaktor är att varje patients läkemedelsbehandling utvärderas och ses över regelbundet. En annan framgångsfaktor är att det råder samsyn mellan läkare och patient när det gäller behandlingen. Att skapa förutsättningar för denna samsyn i konsultation är viktigt för att nå en ändamålsenlig och resurseffektiv behandling. De åtgärder som föreslås i handlingsplanen för äldre och läkemedel för att öka följsamheten till ordination kan tillämpas även för andra patientgrupper. Icke ändamålsenlig läkemedelsbehandling kan då minskas.

Mål

Rätt användning: Ändamålsenlig och dokumenterad läkemedelsbehandling i samsyn mellan patient och förskrivare

Uppdrag	Tid	Uppföljning	Ansvariga
1. Tillämpliga delar av handlingsplanen för Äldre och läkemedel används även för andra patientgrupper för att öka följsamheten till ordination. Detta avser i första hand: - Patientdialogen kring materialet "Vet du varför du tar ditt läkemedel?" - regelbunden avstämning av patentens pågående läkemedelsbehandlingar	I samband med att handlingsplan för äldre och läkemedel genomförs.	Redovisning av vidtagna åtgärder	Utförarförvaltningar

Omhändertagande

Överblivna läkemedel och förpackningar som innehåller läkemedelsrester skall tas om hand på ett säkert och miljöanpassat sätt. För rekvisitionsläkemedel ansvarar regionens verksamheter för omhändertagandet. För hantering av läkemedelsavfall skall det finnas rutiner som uppdateras och följs upp regelbundet.

Receptläkemedel och receptfria läkemedel hanteras av patienten vilket innebär att denne måste få kunskap om hur läkemedlen skall tas om hand. Överblivna läkemedel skall tas om hand för att destrueras på ett kontrollerat sätt. Därmed minskar risken för spridning av läkemedelsrester i miljön. Detta är extra viktigt vid hantering av läkemedelsformer med stor restmängd efter användning, t ex hormonplåster och hormonringar för antikonception.

Det kan finnas ett värde i att hålla samman miljöinformation i samband med framtagandet och marknadsföringen av rekommendationslistorna. Gemensamma informationskampanjer och annat samarbete med apoteksmarknadens aktörer kan också vara en möjlig åtgärd, bl.a. för att underlätta för patienter att återlämna överblivna läkemedel.

Mål

Minska läkemedelskassationen och öka andelen kasserade läkemedel som lämnas in för destruktion

Uppdrag	Tid	Uppföljning	Ansvariga
1. Tillämpa regiongemensamma hanteringsrutiner och sorteringsinstruktioner för läkemedelsrester.	Hösten 2009	Redovisning av vidtagna åtgärder inom respektive verksamhet. Årlig redovisning av statistik över läkemedelskassation inom respektive verksamhet	Hälso- och sjukvårdsavdelningen och utförarförvaltningar gemensamt. (Läkemedelsgrupp – Utförare)
2. Informera förskrivare om vikten av att kommunicera med patienten om hur läkemedel skall tas omhand. Särskild uppmärksamhet bör ägnas förskrivare och brukare av hormonpreparat och preparat/beredningar med hög restmängd.	I samband med framtagande och marknadsföring av lista över rekommenderade läkemedel.	Ev. mätning av inlämnade läkemedel till apotek tillsammans med apoteksmarknadens aktörer	Läkemedelskommittén (informationsmaterial) Utförarförvaltningar (information till förskrivare) Förskrivare (information till patient)

Förutsättningar för att vidareutveckla arbetet inom området läkemedels miljöpåverkan

Flera områden som har betydelse för att begränsa läkemedels miljöpåverkan ligger utanför regionens ansvarsområden. Regionen kan i dialog med andra aktörer påverka dessa. Ett samlat ansvar för dialog med externa aktörer i läkemedelsfrågor ligger på hälso- och sjukvårdsavdelningen.

Läkemedels hållbarhet

En fråga som uppmärksammas i rapporten ”Effektivare läkemedelsanvändning – handlingsplan” är läkemedels hållbarhet. Det ligger i regionens intresse att läkemedlen får ett ”bäst-före-datum” som överensstämmer med läkemedlets faktiska hållbarhet.

Lämpliga förpackningsstorlekar

Om läkemedel distribueras i lämpliga förpackningsstorlekar minskar behovet av kassation. Detta gäller såväl tidsbegränsade behandlingar som vid nyinsättning av en långsiktig läkemedelsbehandling. Reglerna kring brytningstillstånd påverkar också möjligheterna att förse patienten med rätt mängd läkemedel. Tillgången till små förpackningar och förpackningar anpassade till behandlingstid behöver förbättras. Mindre förpackningar behöver också prissättas på ett sätt som understödjer en rationell läkemedelsanvändning.

Tydlig miljöinformation

Att det finns tydlig miljöinformation, både om produktens miljöegenskaper och om hur produkten skall hanteras, är viktigt för att läkemedlen skall hanteras på rätt sätt. Miljöinformation på förpackningar och bipacksedlar bör vara tydlig. Miljöinformation bör ges både i samband med expediering av receptläkemedel och vid marknadsföring och försäljning av receptfria läkemedel. En annan möjlighet kan vara att tillämpa miljömärkning av läkemedel, kanske främst avseende det receptfria sortimentet.

Hemsjukvård

Läkemedel hanteras också i hemsjukvården. Liksom för regionens verksamheter bör det här finnas rutiner för omhändertagande av läkemedelsrester. Om behov finns bör regionen kunna erbjuda kunskap till kommunsektorn i Västra Götaland att utveckla lämpliga rutiner.

Utvecklad reningsteknik

Oavsett vilka åtgärder som vidtas för att effektivisera läkemedelshanteringen hamnar en del läkemedelsrester avloppsvattnet. Att minska utflödet av läkemedelsrester från kommunernas reningsverk kräver en utvecklad reningsteknik. Om regionen besitter särskild kompetens inom detta område skall den kunna erbjudas kommunsektorn. Se även under "Omhändertagande".